

**O‘ZBEKISTON RESPUBLIKASI OLIY VA O‘RTA MAXSUS
TA‘LIM VAZIRLIGI
BUXORO DAVLAT UNIVERSITETI
O‘ZBEK ADABIYOTI KAFEDRASI**

**MA‘RIFAT RAJABOVA
ZILOLA AMONOVA**

NAVOIYSHUNOSLIK

(O‘quv qo‘llanma)

Ta‘lim yo‘nalishi: 5120100 – Filologiya va tillarni o‘qitish (o‘zbek tili);

5111200 - O‘zbek tili va adabiyoti

Mazkur o‘quv qo‘llanma respublika oliy o‘quv yurtlari o‘zbek filologiyasi va o‘zbek tili va adabiyotini o‘qitish yo‘nalishidagi (Ta‘lim yo‘nalishi: 5120100 – Filologiya va tillarni o‘qitish (o‘zbek tili); 5111200 - O‘zbek tili va adabiyoti) talabalar uchun mo‘ljallangan bo‘lib, unda navoiyshunoslikda qo‘lga kiritilgan yutuq va tajribalarga suyangan holda ulug‘ shoir asarlarini sharhli o‘qish uchun tahlil usullari va ko‘rsatmalar berilgan. Qo‘llanma talabalarda mumtoz matnlarni tahlil qilish ko‘nikmasini shakllantirish bilan birga Alisher Navoiy asarlarini sharhli o‘qish orqali ulug‘ shoir asarlari mohiyatni teran anglashga ko‘maklashadi.

NAVOIYSHUNOSLIK

(O‘quv qo‘llanma)

Ta‘lim yo‘nalishi: 5120100 – Filologiya va tillarni o‘qitish (o‘zbek tili);
5111200 - O‘zbek tili va adabiyoti

Mas’ul muharrir

D. Yusupova

Taqrizchilar:

N. Shodmonov, f.f.d., dotsent,

H.Eshonqulov, f.f.n., dotsent

SO`Z BOSHI

Inson kamoloti va tafakkurining o‘shida adabiyotning o‘rni beqiyos. Inson ma’naviyatidagi o‘zgarishlarni kitobsiz amalga oshirib bo‘lmaydi. Ayniqsa, badiiy adabiyot ijtimoiy-siyosiy hayotni va unda yashayotgan insonlar dunyoqarashining aks sadosidir. Badiiy asar olamni anglash vositasi bo‘lishi bilan birga kitobxonda go‘zallikka muhabbat uyg‘otadi, undan zavqlanish hissini tarbiyalaydi, yovuzlikdan nafratlanish tuyg‘usini paydo qiladi.

Bugun “Tafakkur durdonalarini avloddan avlodga eltuvchi aql kemalari”ga (Frans Bekon) munosabatning o‘zgargani quvonarli hol. O‘tib kelayotgan yosh avlodni ma’nan yetuk va barkamol qilishda kitob beminnat do‘st sifatida xizmat qiladi. Sir emaski, bugungi kunda mumtoz asarlarni o‘qish va tahlil qilish bilan bog‘liq muammolar ko‘zga tashlanadi. Buning sabablarini bir tomondan, matnning mumtozligi bilan izohlasak, ikkinchi tomondan o‘quvchilarda mumtoz asarlarni o‘qishga bo‘lgan qiziqishning pastligidir.

Nafaqat mumtoz asarlarni, balki, zamonaviy badiiy asarlarni tahlil qilish uchun ham har qanday kitobxon-o‘quvchida estetik did va teran tafakkur shakllangan bo‘lishi zarur. Shundagina badiiy asar bag‘ridagi nozikliklar o‘quvchi qalbida zavq uyg‘otishi mumkin.

Turkiy til va adabiyoti taraqqiyotini Alisher Navoiy ijodisiz tasavvur qilib bo‘lmaydi. Ulug‘ shoirning har bir satri barcha zamonlar uchun bitmas-tuganmas ma’naviy boylik va olamshumul ahamiyatga ega bo‘lib kelgan.

Sir emaski, sobiq sho‘ro davrida nazardan chetda qolgan, ta’qiqlangan, qoralangan asarlarni xolisona baholash, ularni asl manbalar bilan qiyosiy o‘rganish Istiqlol bergan buyuk ne’matdir. Ajdodlarimiz tomonidan yaratilgan ma’naviy-madaniy merosni yaxlit holda o‘rganish va chegirib tashlangan «parchalarini» tiklashning davlat siyosati darajasiga ko‘tarilishi xalqimizning asrlar davomida yaratgan boy ma’naviy merosiga, uning jahon xalqlari madaniyati va adabiy-badiiy tafakkuri taraqqiyotiga qo‘shgan hissasini to‘g‘ri baholash imkonini berdi. Jumladan, istiqoldan keyingi davr navoiyshunosligining rivoji ro‘y

berayotgan ana o'sha o'ziga xos yangilanishlari bilan ajralib turadi. Ulug' shoir Alisher Navoiyning asarlari o'zining g'oyaviy-ma'naviy zamini bo'lmish musulmon olamining muqaddas kitoblari Qur'oni Karim va Hadisi shariflar bilan bog'liq holda o'rganila boshlandi.

Biroq navoiyshunoslikda yechimini kutayotgan muammolar bisyor. Ana shulardan biri shoirning har bir asarini chuqur o'rganish, tahlil va tadqiq etish, ulg'ayib kelayotgan yoshlar ongu shuuriga ulug' mutafakkir asarlari bag'ridagi o'lmas g'oyalarni singdirish masalasidir. Ulug' mutafakkir asarlarini tahlil qilishdagi bir qator qiyinchiliklar – asarlari tilining murakkabligi, ilohiy-irfoniy, falsafiy qarashlarini tushunishdagi oqsoqlik ham Navoiyning bizdan “uzoqlashishi”ga sabab bo'lmoqda. Bundan tashqari, biz bilan Hazrat Navoiyni V asrdan ortiq davr ajratib turibdi. Shuning uchun Alisher Navoiy asarlarining tili hozirgi va kelajak avlodlar uchun tobora tushunilishi qiyin to'siqqa aylanib bormoqda. Ulug' shoir asarlaridagi ma'no va mohiyat, ramziylik va nozik qochirimlar, bir-birini takrorlamaydigan badiiyat unsurlari, eng asosiysi, ularda ilgari surilgan g'oyalar mag'zini chaqish uchun badiiy matnda qo'llanilgan har bir so'z va iboralar, ramzu tashbehlarni bilish zarur. Buning uchun, albatta, ulug' shoir asarlarini sharhli o'qishga ehtiyoj tug'iladi. Shuning uchun ilk bor oliy ta'lim tizimida “Navoiyshunoslik” fani o'qitila boshlandi. Bu sohada ham ma'lum bir yutuqlar qo'lga kiritildi. Jumladan, navoiyshunos olimlar Sh. Sirojiddinov, D. Yusupova, O. Davlatovlar tomonidan yaratilgan “Navoiyshunoslik” darsligi yirik tadqiqot sifatida navoiyshunoslikka muhim hissa bo'lib qo'shildi. Mazkur darslikda Alisher Navoiy ijodining o'rganilish tarixi, buyuk mutafakkir hayotiga doir muhim ma'lumotlar, lirik merosi tasnifi, xamsachilik an'anasi, shoir dostonlarining g'oyaviy-badiiy tahlili, ilmiy, diniy, irfoniy, yodnoma asarlarining mazmun-mundariyasi, asarlarining badiiyati, janrlar poetikasi, she'r va dostonlarning vazn xususiyati, qofiya va badiiy san'talari haqida ma'lumot beriladi¹.

Ta'kidlash lozimki, mutafakkir shoir asarlari qavatlaridagi ma'no va

¹. Sirojiddinov Sh., Yusupova D., Davlatov O. Navoiyshunoslik. – T.: Tamaddun, 2018. 4-bet.

mazmunni asl matnni o‘qish orqali anglash bugungi o‘quvchi uchun murakkab. Shuning uchun e’tiboringizga havola etilayotgan mazkur qo‘llanmada Navoiy asarlarini sharhlab o‘qish, asl matn bilash ishlash va shu orqali ulug‘ shoir asarlarida ilgari surilgan umuminsoniy g‘oyalarni targ‘ib qilish ko‘zda tutilgan. Aytish mumkinki, yuqorida ta’kidlagan muammolar echimi ma’lum ma’noda navoiyshunoslik fanni o‘qitish bilan bartaraf etila boradi, degan umiddamiz.

“Navoiyshunoslik” fani umumkasbiy fanlar blokiga kiritilgan kurs hisoblanib, 2-va 3-kurslarda o‘qitilishi nazarda tutilgan. Mazkur fan olidiga qo‘yiladigan talablardan biri Navoiy asarlarini o‘rganish orqali mumtoz adabiyot namunalarini to‘g‘ri tahlil va talqin qilishdan iborat.

Shu maqsadda tuzilgan “Navoiyshunoslik” fani uchun mo‘ljallangan ushbu qo‘llanmada fan dasturida belgilangan 3 modulning 1-mavzusi va 4 modulning 1, 2-mavzularni qamrab olgan. Mavzular doirasida asosan sharh, tahlil, talqin, tafsir, ta’vil tushunchalarining badiiy matnni anglashdagi o‘rni, “Hayrat ul-abror” dostonining muqaddimaviy boblari – basmala, hamd, munojot, na’t, “Ko‘ngil ta’rifi bobini” hamda “Uch hayrat” boblarini sharhli o‘qish uchun ko‘rsatmalar va tahlil usullari berilgan. Shu bois, qo‘llanmada fan dasturida muzkur mavzularga ajratilgan ma’ruza, amaliy, seminar, mustaqil ta’lim soatlari ham qamrab olingan.

Mazkur qo‘llanma filologiya sohasi mutaxassislari hamda talabalarga, shuningdek, Alisher Navoiy ijodi bilan qizquvchilarga mo‘ljallangan.

MUNDARIJA

Soʻz boshi.....	3
3-modul. NAVOIY LIRIKASINI SHARHLAB OʻQITISH	
1-mavzu. Lirik asarlarni sharhlash tamoyillari.....	5
4 - modul. NAVOIY DOSTONLARI VA NASRIY ASARLARINI SHARHLAB OʻQITISH	
1-mavzu. Navoiy dostonlarini sharhlash tamoyillari.	
2-mavzu. “Hayrat ul-abror”ni sharhlab oʻqitish.....	19
2.1. “Hayrat ul -abror” dagi basmala bobining sharhli tahlili.....	32
2.2. “Hayrat ul-abror” dostonining hamd bobini sharhlab oʻqitish.....	51
2.3. “Hayrat ul-abror”ning munajat boblari tahlili va ularni sharhlab oʻqitish.....	59
2.4. Naʼt boblarining tahlili va ularni sharhlab oʻqitish.....	85
2.5. Koʻngil taʼrifi bobi tahlili.....	136
2.6. “Uch hayrat” sharhi.....	145
Xulosa.....	168
Foydalanilgan adabiyotlar roʻyxati.....	170